

Sjedim ja tako jutros na kavi sa drugaricom Višnjom i drugaricom Sandrom i tabirimo o hrvatskim problemima koji nam svakodnevno zagorčavaju život, kad mi u razgovoru s njima sine ideja, koju draga moja braćo želim s vama podijeliti.

Radi se o bankarskom sustavu Hrvatske koji će biti dodatno internacionaliziran prodajom Poštanske banke. U vrijeme „privatizacije“, rasprodaje, hrvatskih banaka, krajem devedesetih godina, moj stav kako hrvatska mora imati nacionalnu komercijalnu banku, preciznije nacionalni bankarski sustav, dočekan je „na nož“. Kvalifikacija kako sam nostalgičar bila je tek blaži oblik populizma kojim se je želilo marginalizirati moj prijedlog. Bankarski sustav se je izjednačavao sa bilo kojom drugom gospodarskom aktivnošću. Eksplicite i implicate se je moj prijedlog tumačio kao prijedlog koji ima za cilj da „vlast putem bankarskog sustava distribuira akumulaciju sukladno svojim političkim, a ne gospodarskim kriterijima“. Danas, nije mali broj ekonomista koji smatraju da je nemoguće dinamizirati gospodarski razvoj bez nacionalne komercijalne banke. HBOR koji, u ovim depresivnim gospodarskim uvjetima, kreditira gospodarstvo nije dostatan da bi se dinamizirao razvoj. Osim toga, imamo stanje u kojem nacionalnom štednjom upravljaju poslovne banke inozemnih vlasnika, dok HBOR svoj kreditni potencijal stvara zaduživanjem u inozemstvu i sredstvima poreznih obveznika. Kako je novac opća roba, za razliku od svake druge robe, to upravljanje njime ima elemente upravljanja javnim dobrom. Naprosto interesi poslovnih banaka, s jedne strane, i, s druge strane, interesi bilo kojeg nacionalnog gospodarstva ne moraju se preklapati.

Priča koja slijedi samo je ilustracija što nam se je događalo i kako su se interesom vođene poslovne banke ponašale. Pri tome moramo imati u vidu da su poslovne banke prije privatizacije sanirane, a potom u besćenje prodane.

1. Sedam debelih krava

Nakon kupovine poslovne su banke putem kreditnih linija „pumpale“ kreditni kapacitet domaćih banaka. Pojednostavljena bilanca poslovne banke izgledala je kako slijedi:

- U aktivi – gotovina, krediti komitentima,

- U pasivi – depoziti, krediti iz inozemstva, kapital.

U Hrvatskoj je vladala znatno veća potražnja za kreditima u odnosu na kreditni kapacitet bankarskog sustava. Umjetno povećanje kreditnog potencijala moralo je završiti u inflaciji. Nakon 4. listopada 1993. godine, te uvođenje kune u lipnju 1994. godine stabilnost nacionalne valute dosegla je politički cilj koji do dana današnjeg nije napušten. Ekonomistima je bilo jasno da povećanje kreditnog potencijala temeljem zaduživanja u inozemstvu mora imati svoju protustavku. Ona se je formirala putem deficita robne razmjene s inozemstvom. Potražnja za kreditima realizirana je u inozemstvu tako da su banke majke, koje su imale kreditni bonitet AAA, kreditirale svoje kćeri, domaće banke, po cijeni koja je bila daleko veća od cijene koju su same platile. Razlika se nije svodila samo na diferencijalu kreditnog boniteta već je kamatna stopa bila daleko veća. Radi se o izvlačenju dobiti putem financijske poluge. Tako su banke kćeri imale veće kamaatne rashode nego što je to bilo nužno. Radi se o utanjenju dobiti putem politike cijena. To nije cijela priča; to je dio priče. Usput rečeno nekamatni prihodi rastu i nikako da se na usluge uvede PDV kao što je to slučaj sa svim drugim davaocima usluga.

Banke kćeri su putem tržišnih kanala dopremale robu iz zemalja vlasnika banaka koju su hrvatski građani, često nerazumno, kupovali. Stvarao se privid kako je osamostaljenje Lijepe naše rezultiralo „medom i mlijekom“ zahvaljujući mudrom vodstvu i njegovoj politici. Što više, jedan od uglednih ekonomista, bio je guverner HNB-a, u svome napisu u Jutarnjem listu ustvrdio je da hrvatski građani nisu nikada tako dobro živjeli. Danas vidimo učinke te i takve politike.

Centralna je banka morala, a nije, identificirati da dodatni kreditni potencijal vodi u propast. Naime, svako kreditiranje iznad nacionalne štednje mora rezultirati bilo inflacijom bilo deficitom na tekućem računu platne bilance. To može ići neko vrijeme, ali nemože ići sve vrijeme. Današnja kriza jasno pokazuje da je toj i takvoj politici odzvonilo. Problem dopunskog kredita poznat je u monetarnoj teoriji. Istina bog, kada se govori o dopunskom kreditu prvenstveno mislimo na kreiranje kredita ex nihilo. Takve smo kredite imali u bivšem sustavu koje smo nazivali selektivnim kreditima. Centralna se je banka s pravom suprostavljala idejama o mogućem kreditiranju selektivnim kreditima. Ipak, valja zabilježiti iako selektivni krediti nisu niti mogu biti temeljni izvor financiranja razvoja njegovo umjereno korištenje ne mora biti nužno štetno. Međutim, to je priča za jednu drugu priliku.

Očekivanja glede kretanja kamatnih stopa potpuno su izostala. Poslovnim ljudima razumljivo, političarima su izjave i tako služile po onoj narodskoj „Drži vodu dok majstori odu“. Razlog je

vrlo razumljiv iz ugla investitora. Investitor, s pravom, želi maksimalizirati svoju dobit i upravlja svojom investicijom na način da postavljeni cilj što učinkovitije ostvari. Tako su „domaće banke“ plasirale svoj kreditni potencijal domaćinstvima i gospodarstvu po kamatnim stopama koje su formirale na oligoponi način kako se to uvijek i svuda radi na oligopolnom tržištu.

Kako je gospodarstvo, od početka osamdesetih godina, imalo znatnih financijskih problema, s jedne strane, te kako je do tada jedinstveno jugoslavensko tržište preko noći razdrobljeno, s druge strane, dok je, s treće strane, tehnološki zaostajalo za razvijenim svijetom nije moglo imati niti je imalo dostatni kreditni kapacitet. Ja sam u to vrijeme prilično naivno smatrao lažnom dilemu da li najprije sanirati gospodarstvo ili financijski sustav (Santini: „Ekonomika politika za 1995. godinu“) samo zato jer nisam ni u snu mogao zamisliti da bi Hrvatska, pod bilo kojim uvjetima, mogla napustiti financijski suverenitet. Na žalost bio sam u krivu.

Prema tome, kreditna aktivnost „domaćih banaka“ bila je prvenstveno usmjerena na sektor građanstva. Pogledajmo brojke (Santini: „Iluzija i stvarnost hrvatskog gospodarstva“): 1994. godine ukupni su krediti bili raspoređeni kako slijedi: gospodarstvu 81%, građanima 15% i državi 4%; 2006. godine gospodarstvo je prepolovilo svoje učešće na 41%, građanima je odobreno polovinu ukupnih kredita 50%, a preostali dio od 9% je usmjereno državi.

Kako je u cijeloj priči prošla država? Kratko rečeno – dobro. Kako je porezni sustav naslonjen na potrošne poreze to je povećanje deficita robne razmjene s inozemstvom rezultiralo značajnim poreznim prihodima što je, posljedično tome, činilo proračunski deficit manjim nego što je to on uistinu bio. (Vidi: Santini: „Porezna reforma i hrvatska kriza“). Nadalje, ima li se u vidu da je od Stabilizacijskog programa nacionalna valuta precijenjena jasno je da su uvoznici bili subvencionirani. Usput rečeno stalno nam se priča kako se ekonomska politika od strane vlasti svodi na stvaranje institucionalnih i inih uvjeta da bi funkcioniralo tržište i kako vladi, vrijedi za sve vlade, ne pada napamet da pomaže bilo kojem sektoru pada u vodu. To je i odgovor centralnoj banci kako je institut selektivnih kredita, u primjerenom opsegu, valjalo koristiti.

U tim i takvim uvjetima, centralna je banka morala voditi usmjeravajuću kreditnu politiku. Ona to nije učinila. Danas nam se, zahvaljujući depresiji, kreditno tržište smanjuje a poslovne banke kreću u nove pobjede

1. Sedam mršavih krava

Današnja hrvatska kriza ima svoju domaću komponentu koju smo sustavno stvarali od 1993. godine i onu uvezenu koja je započela 2007. godine koju smo ignorirali dok je to bilo moguće – do 2009. godine. Danas, kad je kruta zbilja srušila bajku, grčamo u mnogobrojnim problemima. Nezaposlenost je neizdrživa. Inozemni dug je na razini BDP-a. Javni dug, nakon uravnoteženja platne bilance, dramatično se povećava. Nema besplatne večere, kao što nije bilo besplatnog ručka. Iluziju hrvatskog gospodarstva još uvijek održava fiksni tečaj kune. Pitanje je da li ćemo uspjeti sačuvati tečaj kune i izaći iz ove turobne depresije. Pitanje svih pitanja je proizvodnost rada kojom određujemo našu konkurentnost. Destrukcija realne ekonomije uzima svoj danak malim brojem zaposlenih i nepostojanja roba, posebno visoke dodane vrijednosti, spremnih i prihvatljivih inokupcima. Država se sve više odvaja od sektora građana i gospodarstva i živi neki svoj, ekonomistima nerazuman i neodrživ, samostalni život. Ponekad se čini da nerazumjevanje vlasti prema nacionalnim problemima nema granice. Raspodjela ostvarenog dohotka povećava nejednakost hrvatskih građana. Sve veći broj se seli u sivu, a poneki na žalost crnu, zonu socijalnog sustava koji djeluje usporedo i mimo institucionalnog okvira. Raslojavanje društva uvijek i svuda može rezultirati socijalnom bombom. Broj siromašnih ma kako bila nisko određena granica siromaštva dostiže četvrtinu ukupnog boja stanovnika Lijepe naše. Siva privreda pomaže koliko može. Fiskalizacija, ma kako imala svoje opravdanje, došla nam je u vrijeme krize. Tako povećanje naplate poreza ima učinak povećanja porezne presije. Mnogi će napustiti svoj mali posao i pridružiti se velikoj vojsci nezaposelnih. Penzineri su priča za sebe. Broj penzioniranih osoba u Hrvatskoj, s vremenom, će postati jedno od temeljni ograničenja. Nije sigurno da ćemo učinkovito odgovoriti na probleme koje nam dolaze sutra.

Što je s našim bankarskim sustavom? I tu je drama na pomolu. Ne samo da ćemo do kraja internacionalizirati bankarski sustav kada prodamo Poštansku banku, već bi mogli doći u ozbiljne poteškoće. Male, minijature, banke neće se moći nositi s konkurencijom velikih i snažnih poslovnih banaka. Ulaskom u EU doći će novi igrači koji će pokušati prisvojiti dio tržišnog kolača. Napravljen je veliki i opasni propust što se nisu ujedinile male banke pod dirigentskom palicom Poštanske banke i tako ih spasili, te dobili nacionalnu komercijalnu banku. Danas je možda već kasno da bilo što razumno uradimo.

Kako se kreditno tržište smanjuje smanjuju se mogućnosti dolaska većeg broja inozemnih banaka. Međutim, smanjivanje kreditnog tržišta ima za posljedicu smanjenja stope zaduženosti banki kćeri prema bankama majkama pa je realno očekivati da će smanjenje kreditnih linija izvršiti znatan pritisak na devizne pričuve čije će smanjenje dodatno ugroziti već ionako niski kreditni rejting. Tako su poslovne banke uzimale kredite u dobra vremena koji nisu upotrebljeni za razvoj, već za povećanje potrošnje pa zaduženost građana valja identificirati kao dodatno gospodarsko i socijalno ograničenje. Povrat inozemnih kredita smanjit će kreditni potencijal domaćih banaka na razinu domaće štednje kakav je bio prije dolaska staranih banaka.

Prema tome, kako došlo, tako prošlo. Međutim, nerazumna politika je nametnula obveze

mnogim građanima koji su živjeli „na velikoj nozi“ koji, sutra, neće moći osigurati golu egzistenciju. Račun će biti ispostavljen državi. Međutim, nije sigurno da će država isporučeni joj račun moći platiti. U tom smislu opravdana je zabrinutost penzionera za svoje mirovine, jer penzioni fondovi nisu dostatni za daleko niže mirovine od ovih današnjih. Koja je udućnost mladih koji morali nastaviti gdje ćemo mi stati – zaključite sami.